УЎК 338.124.4:616-036.21(575.1)

COVID-19 PANDEMIYASINING O‘ZBEKISTON BOZOR KON’YUNKTURASIGA TA’SIRI: IQTISODIY TAHLIL VA SIYOSIY XULOSALAR

Bahodirova Madinaxon A’zamjon qizi
O‘zbekiston Milliy Universiteti talabasi
m.bahodirova@nuu.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.21528664

Annotatsiya: Ushbu maqolada COVID-19 pandemiyasining O‘zbekiston bozor kon'yunkturasiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi pandemiya davrida yuzaga kelgan iqtisodiy o‘zgarishlarni hamda ularning bozor holatiga ta'sirini baholashdan iborat. Tahlilda O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Markaziy bank, Jahon banki va Xalqaro migratsiya tashkiloti ma'lumotlari asosida tavsifiy va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi. Natijalar pandemiya davrida mehnat migratsiyasi, tashqi savdo va iqtisodiy faollik sezilarli pasayganini, davlat tomonidan ko‘rilgan qo‘llab-quvvatlash choralari esa salbiy ta'sirni qisman yumshatganini ko‘rsatdi. Olingan natijalar kelajakdagi iqtisodiy inqirozlarga tayyorgarlik ko‘rishda muhim ahamiyatga ega.
Kalit so‘zlar: bozor kon’yunkturasi, COVID-19, iqtisodiy faollik, tashqi savdo, mehnat migratsiyasi.

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА РЫНОЧНУЮ КОНЪЮНКТУРУ УЗБЕКИСТАНА: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ВЫВОДЫ ДЛЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация: В данной статье анализируется влияние пандемии COVID-19 на рыночную конъюнктуру Узбекистана. Целью исследования является оценка экономических изменений, произошедших в период пандемии, и их влияния на состояние рынка. В анализе использовались методы описательного и сравнительного анализа на основе данных Агентства статистики Республики Узбекистан, Центрального банка, Всемирного банка и Международной организации по миграции. Результаты показали, что в период пандемии трудовая миграция, внешняя торговля и экономическая активность значительно снизились, в то время как меры государственной поддержки частично смягчили негативное воздействие. Полученные результаты имеют важное значение для подготовки к будущим экономическим кризисам.
Ключевые слова: рыночная конъюнктура, COVID-19, экономическая активность, внешняя торговля, трудовая миграция.

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON MARKET CONDITIONS IN UZBEKISTAN: ECONOMIC ANALYSIS AND POLICY IMPLICATIONS

Abstract: This article analyzes the impact of the COVID-19 pandemic on the market environment of Uzbekistan. The purpose of the study is to assess the economic changes occurred during the pandemic and their effect on the market conditions. In the analysis, descriptive and comparative methods were utilized based on data from the Statistics Agency of the Republic of Uzbekistan, the Central Bank, the World Bank, and the International Organization for Migration. The results indicated that labor migration, foreign trade, and economic activity declined significantly during the pandemic, while state support measures partially mitigated the negative impact. The findings are of significant importance for preparing for future economic crises.
Keywords: market environment, COVID-19, economic activity, foreign trade, labor migration.

Kirish

COVID-19 pandemiyasi so‘nggi o‘n yillikdagi eng yirik global iqtisodiy shoklardan biri bo‘lib, u qisqa vaqt ichida ishlab chiqarish zanjirlari, xalqaro savdo, mehnat bozori va iste'mol faolligiga sezilarli ta'sir ko‘rsatdi [1]. Mazkur jarayonlar barcha mamlakatlar qatori O‘zbekistonda ham bozor muvozanatining buzilishiga olib keldi. Iqtisodiyotning tashqi ta’sirlarga chidamliligini oshirish va kelajakdagi inqirozlar oqibatlarini yumshatish maqsadida pandemiyaning mamlakat ichki bozorlariga ta’sirini tizimli baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida pandemiya oqibatlari xalqaro transport va logistika tizimidagi uzilishlar, tashqi savdodagi cheklovlar hamda mehnat migratsiyasining qisqarishi iqtisodiy faollikka salbiy ta’siri orqali namoyon bo‘ldi. Shu bilan birga, hukumat tomonidan biznesni qo‘llab-quvvatlash, bandlikni saqlash va iqtisodiy faollikni tiklashga qaratilgan qator inqirozga qarshi choralar amalga oshirildi. Ushbu omillar pandemiya davrida mamlakat bozor kon’yunkturasining shakllanishida muhim rol o‘ynadi.

Mavjud adabiyotlarda COVID-19 pandemiyasining makroiqtisodiy oqibatlari yoki alohida tarmoqlarga ta’siri keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, O‘zbekiston bozor kon’yunkturasidagi o‘zgarishlarni asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar bilan bog‘liqlikda yagona, tizimli doirada tahlil qiluvchi tadqiqotlar cheklangan. Ushbu tadqiqotning maqsadi — pandemiya davrida O‘zbekistondagi tashqi savdo, mehnat migratsiyasi va ichki faollik ko‘rsatkichlarini bozor kon’yunkturasi nuqtai nazaridan kompleks baholash hamda amalga oshirilgan inqirozga qarshi choralarning samaradorligini tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar sharxi

Bozor kon’yunkturasi iqtisodiy faoliyatning joriy holatini ifodalovchi muhim ko‘rsatkich bo‘lib, u talab va taklif mutanosibligi, narxlar dinamikasi, ishlab chiqarish hamda investitsiya faolligidagi o‘zgarishlar orqali tavsiflanadi [2]. R. Solovning iqtisodiy o‘sish nazariyasiga ko‘ra ham, barqaror o‘sishga erishish uchun ishlab chiqarish omillari bilan bir qatorda bozor holatini aniqlovchi kon’yunktura o‘zgarishlariga alohida e’tibor qaratish lozim [3]. Shu sababli, uning tebranishlari va rivojlanish tendensiyalarini o‘rganish iqtisodiy siyosatni shakllantirish hamda makroiqtisodiy prognozlarni ishlab chiqishda strategik ahamiyat kasb etadi.

COVID-19 pandemiyasining iqtisodiy oqibatlari bo‘yicha olib borilgan global tadqiqotlar ishlab chiqarish zanjirlarining uzilishi, xalqaro savdo va investitsiyalar hajmining keskin kamayishi hamda mehnat bozoridagi tizimli inqirozlarni qayd etadi [1]. Xususan, BMT Savdo va taraqqiyot konferensiyasi [4] ma’lumotlariga ko‘ra, pandemiya avj olgan davrda global to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimi qariyb 35% ga qisqargan bo‘lsa, Jahon Savdo Tashkiloti global tovar ayriboshlash hajmining 5,3% ga pasayganini qayd etgan [5]. Xalqaro Valyuta Jamg‘armasi esa bunday keng ko‘lamli inqiroz oqibatlarini yumshatishda kengaytirilgan fiskal va noan’anaviy monetar qo‘llab-quvvatlash choralarining iqtisodiy barqarorlikni saqlashdagi hal qiluvchi rolini alohida ta’kidlaydi [6].

O‘zbekiston iqtisodiyoti kontekstida olib borilgan dastlabki tadqiqotlar ham pandemiyaning makroiqtisodiy barqarorlikka salbiy ta’sirini tasdiqlaydi. Xususan, xalqaro mehnat migratsiyasining cheklanishi, tashqi savdo aylanmasining sekinlashishi hamda ichki iqtisodiy faollikning pasayishi mamlakat yalpi ichki mahsuloti (YaIM) o‘sish sur’atlariga bevosita ta’sir ko‘rsatdi [7][1]. Xususan, Markaziy bank va Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra, 2020-yilda O‘zbekiston iqtisodiyoti so‘nggi yillardagi eng past o‘sish ko‘rsatkichini (1,9%) qayd etgan bo‘lsa-da, davlat tomonidan ko‘rilgan keng ko‘lamli soliq imtiyozlari, kredit to‘lovlarining kechiktirilishi, Inqirozga qarshi kurashish jamg‘armasining tashkil etilishi hamda aholini ijtimoiy himoyalash va bandlikni saqlash choralari tufayli resessiyadan saqlanib qolindi. Mavjud mahalliy va xorijiy tadqiqotlar asosan pandemiyaning alohida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlariga qaratilgan bo‘lsa, mazkur maqolaning maqsadi — ushbu omillarni (tashqi savdo, migratsiya, iqtisodiy faollik va davlat choralarini) bozor kon’yunkturasi nuqtai nazaridan yagona, kompleks tahliliy doirada baholashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi

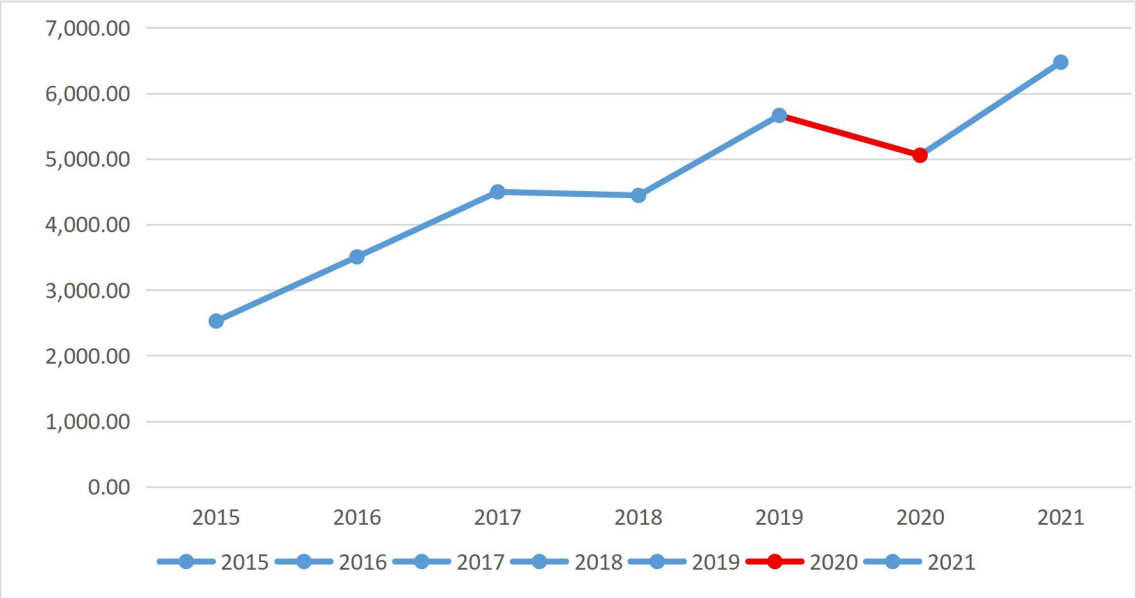
Tadqiqotda iqtisodiy-statistik, tavsifiy va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi [8][9]. Ishning empirik bazasini O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Markaziy bankining rasmiy

ma’lumotlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari hamda xalqaro tashkilotlar (IOM, World Bank) hisobotlari tashkil etdi. Bozor kon’yunkturasidagi siljishlarni aniqlash uchun pandemiyadan oldingi (2019-yil) va pandemiya davridagi (2020-yil) makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar solishtirildi hamda tizimli umumlashtirildi.

Tahlil va natijalar

Pandemiya keltirib chiqargan inqirozli holat O‘zbekiston iqtisodiyotining deyarli barcha makroiqtisodiy ko‘rsatkichlariga transformatsion ta’sir ko‘rsatib, ichki bozor kon’yunkturasini tubdan o‘zgartirdi. Ushbu salbiy ta’sirlarning eng birinchi to‘lqini xalqaro mehnat migratsiyasi va pul o‘tkazmalari tizimida yaqqol namoyon bo‘ldi. Xalqaro miqyosda chegaralarning yopilishi va qat’iy karantin cheklovlarining joriy etilishi natijasida an’anaviy migrantlar oqimi sezilarli darajada cheklandi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2019-yilda O‘zbekistondan chet elga chiqqan migrantlar soni 50 110 kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2020-yil yakunlariga ko‘ra bu ko‘rsatkich keskin kamayib, 21 842 kishiga tushib qoldi [10]. Ushbu deyarli 56,4 foizli qisqarish nafaqat mehnat bozoridagi dinamikani o‘zgartirdi, balki xorijdan respublikaga yo‘naltiriladigan transchegaraviy pul o‘tkazmalari hajmining kamayishiga ham sabab bo‘ldi. Pul o‘tkazmalarining cheklanishi esa, o‘z navbatida, aholining real daromadlariga va ichki iste’mol bozoridagi yalpi talab darajasiga bevosita pasaytiruvchi bosim o‘tkazdi.

1-rasm. O‘zbekistonga pul o‘tkazmalari hajmining dinamikasi[1]

Mehnat migratsiyasidagi inqiroz fonida xalqaro transport va logistika zanjirlarining uzilishi mamlakatning tashqi savdo faoliyatini ham sezilarli darajada qiyinlashtirdi. Bojxona postlarida o‘rnatilgan favqulodda sanitariya nazorati choralarining kuchaytirilishi va yetkazib berish zanjiridagi uzilishlar eksport-import operatsiyalarining sezilarli darajada sekinlashishiga olib keldi. Garchi korxonalar va tashqi iqtisodiy faoliyat qatnashchilari yangi sharoitlarga ma’lum darajada moslashish choralarini ko‘rgan bo‘lsalar-da, transport cheklovlari va tashqi talabning pasayishi sababli tovar aylanmasi tarkibida hamda tovar yetkazib berish kon’yunkturasida ma’lum vaqtinchalik uzilishlar va tarkibiy disbalans saqlanib qoldi.

Ushbu iqtisodiy shoklar sharoitida ichki bozor kon’yunkturasining barqarorligini ta’minlashda davlatning fiskal va monetar siyosati har qachongidan ham faolroq xarakter kasb etdi. Sog‘liqni saqlash tizimidagi yuklamaning keskin ortishi fonida davlat byudjeti xarajatlarining tarkibi qisqa muddat ichida qayta ko‘rib chiqildi. Pandemiyaga qarshi kurashish, tibbiy jihozlar, dori-darmonlar hamda aholini ijtimoiy himoya qilish vositalarini xarid qilish uchun favqulodda yirik miqdordagi moliyaviy resurslar

[1] Manbaa: muallif tomonidan O‘zbekiston Markaziy banki ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

safarbar etildi va bu jarayon sog‘liqni saqlash sohasini qisqa muddatli davrda davlat xarajatlarining mutloq strategik ustuvorligiga aylantirdi.

Ichki iqtisodiy faollikning butunlay to‘xtab qolishini oldini olish maqsadida hukumat tomonidan tezkorlik bilan inqirozga qarshi barqarorlashtirish choralari hayotga tatbiq etildi. Xususan, 2020-yil aprel oyida qabul qilingan tizimli qarorlar doirasida kichik biznes sub’ektlariga keng ko‘lamli soliq imtiyozlari berildi, ularning kredit to‘lovlari muddatlari kechiktirildi va aholi bandligini ta’minlashga qaratilgan maqsadli dasturlar moliyalashtirildi. Amalga oshirilgan ushbu kengaytirilgan fiskal va barqarorlashtiruvchi choralarning natijasi o‘laroq, 2020-yilda O‘zbekiston iqtisodiyoti so‘nggi o‘n yilliklardagi eng past o‘sish sur’atini (1,9 foiz) qayd etgan bo‘lsa-da, ko‘plab xalqaro hamjamiyat mamlakatlaridan farqli o‘laroq, yalpi retsessiyadan va chuqur iqtisodiy pasayishdan muvaffaqiyatli tarzda saqlanib qolindi. Bu esa davlat aralashuvining qisqa muddatli bozor kon’yunkturasini barqarorlashtirishdagi yuqori samaradorligini ko‘rsatadi.

Xulosa

Bozor kon’yunkturasi — bu shunchaki narxlar yoki talab va taklifning o‘zgarishi emas, balki butun makroiqtisodiy tizim barqarorligining bosh indikatoridir. Uni o‘z vaqtida va kompleks ravishda baholash iqtisodiy inqirozlarni yumshatish hamda samarali barqarorlashtirish choralarini ko‘rish imkonini beradi.

COVID-19 pandemiyasi O‘zbekiston bozor kon’yunkturasiga tizimli va salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Tashqi omillar ta’sirida mehnat migratsiyasining keskin pasayishi, tashqi savdodagi logistik to‘siqlar va ichki iqtisodiy faollikning pasayishi bozor muvozanatiga jiddiy bosim yaratdi. Biroq, davlat tomonidan amalga oshirilgan tezkor antiinqirozli choralar — tizimli soliq imtiyozlari, kredit ta’tillari, Inqirozga qarshi kurashish jamg‘armasining tashkil etilishi hamda aholini ijtimoiy muhofaza qilish choralari ichki bozorlardagi keskin salbiy tebranishlarni bartaraf etib, iqtisodiyotni retsessiyadan saqlab qolishda hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Mazkur inqiroz davrida orttirilgan tajriba kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan global shoklarga qarshi barqaror iqtisodiy tizimni shakllantirishda muhim dars bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida bozor barqarorligini ta’minlash uchun makroiqtisodiy kon’yunktura ko‘rsatkichlarini doimiy monitoring qilish va unga mos ravishda moslashuvchan, preventiv (oldini oluvchi) iqtisodiy choralarni ishlab chiqish strategik ustuvorlik bo‘lib qolishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. World Bank. (2022). *Global economic prospects* (June 2022). World Bank. https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects
2. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). *Economics* (19th ed.). McGraw-Hill/Irwin.
3. Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. The Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94. https://doi.org/10.2307/1884513
4. United Nations Conference on Trade and Development. (2021). *Trade and development report 2021: From recovery to resilience: The development dimension*. United Nations. https://unctad.org/publication/trade-and-development-report-2021
5. World Trade Organization. (2021). World Trade Statistical Review 2021. World Trade Organization. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2021_e/wts2021_e.pdf
6. International Monetary Fund. (2021). World Economic Outlook, October 2021: Recovery during a pandemic. International Monetary Fund. https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021
7. International Organization for Migration. (2023). World Migration Report 2024. International Organization for Migration. https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024
8. Blanchard, O., & Johnson, D. R. (2017). Macroeconomics (7th ed.). Pearson.
9. Stock, J. H., & Watson, M. W. (2007). Introduction to Econometrics (2nd ed.). Pearson.
10. Displacement Tracking Matrix & International Organization for Migration. (2023). Uzbekistan — Compilation Report 2023, Round 1. International Organization for Migration. https://dtm.iom.int/reports/uzbekistan-compilation-report-2023-round-1